

УДК 378.126.013.42:37.017.92

ГУМАНІСТИЧНЕ ОСВІТНЕ СЕРЕДОВИЩЕ – ПРОВІДНА УМОВА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА

Олена Гомонюк

*Хмельницький національний університет
вул. Інститутська, 11, 29000 Хмельницький, Україна*

Гуманістичне освітнє середовище спрямоване на збереження різноманіття культурних цінностей і норм, розвиток терпимості до них, конструювання соціально схвалюваних способів життєдіяльності та рольової поведінки для забезпечення захисту від нестатутних відносин та створення умов для емпатійних відносин, що характеризують систему суб'єкт-суб'єктної взаємодії і засновані на особистісній симпатії та антипатії, повазі та неприйнятті.

Розкрито особливості створення гуманістичного освітнього середовища як умови формування професійно-педагогічної культури майбутнього соціального педагога.

Ключові слова: професійно-педагогічна культура, соціальний педагог, гуманістичне освітнє середовище, культурні цінності, норми.

Постановка проблеми. Незважаючи на різні підходи до розуміння поняття “професійно-педагогічна культура”, дослідники погоджуються з тим, що її формування залежить від багатьох умов, зокрема, гуманістичного освітнього середовища, де закладаються її теоретичні та методичні засади.

Аналіз останніх публікацій. Серед сучасних науковців, котрі вивчають проблеми створення гуманістичного освітнього середовища, Ш. Амонашвілі, А. Мудрик, П. Підкасистий, Є. Шиянова.

Невирішена раніше частина проблеми. У більшості наукових джерел хоча і приділяється увага формуванню гуманістичного освітнього середовища, проте такий важливий показник цього процесу, як недооцінка важливості засвоєння студентами універсальних цінностей як цільової і змістовної домінанти гуманізації освіти, що є необхідною умовою для формування професійно-педагогічної культури, вивчено недостатньо.

Мета статті. Розкриттю особливостей створення гуманістичного освітнього середовища як умови формування професійно-педагогічної культури майбутнього соціального педагога присвячена наша стаття.

Виклад основного матеріалу. Закон України “Про освіту” проголошує одним із провідних принципів державної політики в галузі освіти її культурологічний та гуманістичний характер. З огляду на це нині особливої

актуальності набуває проблема підвищення професійно-педагогічної культури майбутнього соціального педагога як міри та способу реалізації його сутнісних, особистісних сил у професійній діяльності.

Аналіз рівня сформованості професійно-педагогічної культури студентів-випускників та працюючих соціальних педагогів засвідчив необхідність дослідження цієї проблеми. Наше дослідження виявило, що в студентському середовищі переважає середній рівень; високий має близько однієї третини майбутніх соціальних педагогів, що не відповідає сучасним вимогам. Для багатьох працюючих соціальних педагогів характерний авторитарний стиль спілкування, неприйняття особистісного підходу до учнів, відсутність творчих елементів у педагогічній діяльності. Причина цього, на нашу думку, в тому, що протягом багатьох років на перший план ставили завдання “озброєння” майбутніх фахівців знаннями, вміннями, навиками відповідно до навчальних планів та програм, а особистість майбутнього фахівця, формування його професійно-педагогічної культури були на останньому місці.

Аналіз теоретичного та емпіричного досвіду (Ш. Амонашвілі, А. Мудрика, П. Підкасистого, Є. Шиянова та ін.) дає підстави зробити висновок про те, що гуманізація освітнього процесу передбачає гуманний характер взаємин між учасниками педагогічного процесу, що за своїм змістом орієнтовано на їхню гармонізацію, тобто налагодження між суб’єктами справді гуманістичних взаємин [1].

Аналіз досліджень сучасних тенденцій у педагогічній теорії вищої освіти (З. Нігматов, В. Собкін, Ю. Сокольников, Г. Мухаметзянов та ін.) засвідчив, що головною з них є звернення в освітньому процесі на гуманізацію, що ставить на перше місце потреби та інтереси людини, а також сприяє вихованню комплексу особистісних рис. Вони зумовлюють ставлення людей один до одного, до суспільства, природи, до самого себе на основі формування загальної культури особистості, частиною якої і є професійно-педагогічна культура.

У цьому контексті особливого значення набувають відродження та закріплення не тільки таких рис студента, як компетентність, практичність, динамічність, інтелігентність, відповідальність, але й співчуття, вміння радіти за товариша, які стають перспективною лінією становлення сучасного фахівця соціальної сфери – соціального педагога.

Аналіз теоретичних досліджень дав змогу виявити два головних напрями вивчення середовища в педагогічній науці. У першому напрямі головну увагу приділяють вивченню середовища як виховного чинника – розкриття виховних потенціалів середовища (С. Шацький, Л. Новікова, В. Семенов та ін.). У другому – вивченню середовища як чинника освіти та

розвитку людини в умовах функціонування гуманістичноорієнтованої педагогічної системи (В. Воронцова, М. Корнєва, М. Катуніова).

Провідні тенденції розгляду поняття “середовище” в 70–90-ті роки в межах відкритих педагогічних систем ще більше посилюються в 90-ті роки, коли формуються головні принципи державної політики в галузі освіти: гуманістичний характер освіти, пріоритет суспільних цінностей, життя, здоров’я, волі, розвитку особистості. Адже демократичне суспільство не тільки дає можливість освіти реалізувати свій гуманістичний потенціал, але й створює умови для збагачення особистості в процесі освіти, ставлячи на перший план її розвивальну “людиноутворюючу” функцію, не скасовуючи, а якісно змінюючи адаптивну функцію [7].

Важливою для нас є думка В. Никитенко, Г. Гущиної, що фактом утворення освітнього середовища є педагогічне спілкування, що дає змогу розвивати різні риси особистості та визначати її взаємини з іншими людьми. З’ясовано, що людина, взаємодіючи із середовищем, не тільки пристосовується (адаптується) до нього, але й у міру своїх сил змінює, організує середовище (виявляє активність, що адаптує). Отже, вивчивши середовище, необхідно так його організувати, щоб створити сприятливі умови для компенсації негативних впливів і підтримки позитивних [7].

Якщо попередні дослідження середовища розглядали його як складову виховної системи, тобто в межах адаптивної функції освіти (готувати людину до виконання різних ролей у суспільстві), то сучасні підходи до середовища в педагогіці спрямовані у руслі розвивальної функції освіти (розвивати здатності, змінювати самого себе, своє буття).

Аналіз сучасної наукової літератури з проблем цінностей засвідчив, що учені вживають у контексті своїх досліджень поняття “гуманістичні цінності”, або “загальнолюдські цінності”, як рівноправні, не акцентуючи на розбіжностях. Гуманістичні цінності виявляються в міжособистісних взаєминах, вони спрямовують і регулюють стосунки між суб’єктами, поєднують їх, надають їм діалогічну цілісність. Вони набувають статусу гуманістичних у тому розумінні, як це розкрито вище: цінності, реалізовані в спілкуванні в ім’я іншого, спрямовані на розуміння та сприяння його як особистості. Завдяки тому, що гуманістичні цінності за своєю суттю діалогічні, вони розкривають “реальні відносини об’єкта до суб’єкта” [3] і суть гуманістичних відносин.

Це означає, що гуманістичні відносини мають ціннісний аспект, основною, яка розкриває їхню природу, є аксіологічна функція. На думку Р. Рогової, аксіологічна функція “несе в собі ціннісне ставлення особистості до об’єктів реального життя з гуманного громадського погляду” [10]. Це положення є важливим для нашого дослідження. Воно допомагає розкрити взаємозв’язок між засвоєними студентами цінностями та характером

гуманістичних відносин до світу, людей та себе. Завдяки залученню поняття “цінність” гуманістичні відносини набувають аксіологічного змісту.

Аналіз теоретичних досліджень свідчить, що системоутворювальним початком формування гуманістичних відносин є спілкування [2]. Вступаючи в спілкування, люди взаємодіють один з одним, у результаті чого відбувається формування ставлення до себе та іншої людини, співвідношення своєї поведінки з діями інших людей. “Будь-які форми спілкування виступають специфічними формами спільної діяльності людей, оскільки люди не просто спілкуються в процесі виконання ними суспільних функцій, вони завжди спілкуються в деякій діяльності” [9].

Ці положення важливі для нашого дослідження, тому що розглядають спілкування як соціально зумовлений процес обміну думками та почуттями між людьми в різних сферах їхньої діяльності, реалізований за допомогою різних вербальних і невербальних комунікативних засобів.

Розвинене повноцінне спілкування стає джерелом функціонування середовища. “Воно містить у собі дві взаємозалежні сторони, що різняться між собою: зовнішню (поведінкову або операціонально-технічну) і внутрішню (глибинну, що зачіпає значеннево-індивідуальні прошарки)” [6]. Зовнішня сторона реально сформована на поведінці людей, які спілкуються. Вона виражається в комунікативних діях і фіксується специфічними показниками комунікативної взаємодії:

- комунікативна активність у групі спілкування;
- інтенсивність дій у спілкуванні;
- ініціативність у спілкуванні;
- техніко-комунікативна майстерність спілкування [6].

Внутрішня сторона відображає суб’єктивне сприйняття ситуації взаємодії, реакції на реальний і бажаний контакт, мотиви та цілі, з якими людина вступає в спілкування [6].

Однією з умов вирішення проблеми створення гуманістичного освітнього середовища є визначення сукупності принципів, що визначають сутність і спрямованість досліджуваного процесу. На підставі аналізу теоретичних досліджень ми виявили принципи гуманізації відносин:

- принцип партнерського діалогічного спілкування, що полягає у визнанні одним суб’єктом самоцінності “іншого” та у комунікативному процесі пошуку рішень;
- емоційна відкритість та довіра один до одного, яка спрямована на розв’язання важливого та складного завдання – допомогти суб’єктові спілкування в прийнятті його іншими людьми, що забезпечить йому почуття захищеності у колективі;

- принцип референтності, сутність якого полягає у створенні атмосфери довіри, інтенсивності, різнобічності спілкування студентів один з одним, з викладачами та ін.;
- принцип “занурення в історико-культурний простір”, що пов’язані з теоретичними основами персоніфікованого підходу [6; 9].

Персоніфікований підхід до освіти здійснюється через процес персоніфікації, у результаті якого відбувається, як зазначає В. Беспалько, “знаходження людиною загальнолюдських, суспільно значимих, індивідуально-неповторних властивостей та якостей, що дають змогу самобутньо виконувати певну соціальну роль, творчо спілкуватися, активно впливати на сприйняття людьми себе та оцінку власної особистості і діяльності” [4]. Зважаючи на це, ми вважаємо правомірним твердження про те, що в площині створення гуманістичного освітнього середовища персоніфікований підхід сприяє побудові власної гуманістичної стратегії поведінки у студентському колективі.

Формування професійно-педагогічної культури студента–майбутнього соціального педагога здійснюється на підставі персоніфікованого підходу відповідно до моральних багатовікових засад, традицій народної педагогіки, загальнолюдських цінностей, кращих зразків вітчизняної і світової культури.

Персоніфікований підхід передбачає особливу роль викладачів, «занурення в історико-культурний простір», засвоєння кращих традицій вітчизняної освіти, що забезпечує наступність у роботі із засвоєння студентами гуманістичних цінностей, реалізованих у соціально-педагогічній діяльності та міжособистісному спілкуванні, котрі створюють систему гуманістичних відносин у студентському колективі.

Отже, навчання та виховання студентів нерозривно пов’язано з вивченням історико-педагогічного досвіду становлення та розвитку освіти, урахуванням висновків та уроків, критичним осмисленням і творчим застосуванням здобутків попередніх поколінь у сфері міжособистісних відносин, формуванням студентського товариства, заснованого на таких моральних цінностях, як взаємоповага, альтруїзм, солідарність, відповідальність.

Гуманістичне освітнє середовище спрямоване на збереження різноманіття культурних цінностей і норм, розвиток терпимості до них, конструювання соціально схвалюваних способів життєдіяльності та рольової поведінки для забезпечення захисту від нестатутних відносин та створення умов для емпатійних відносин, що характеризують систему суб’єкт-суб’єктної взаємодії і засновані на особистісній симпатії та антипатії, повазі та неприйнятті.

Гуманістичне освітнє середовище визначають:

- як простір (у широкому розумінні), адекватний сучасним потребам особистості та відповідній тенденції розвитку сучасної культури;
- як спеціально побудоване середовище (у вузькому розумінні), яке охоплює сукупність умов для збагачення особистості в процесі освіти, ставлячи на перший план її гуманістичну складову;
- це простір гуманістичного спілкування (діалогу), що залучає суб'єкта освіти в процесі освоєння, споживання, обміну та поширення гуманістичних цінностей, які актуалізуються у подальшому в його поведінці як соціально значимі.

Аналіз теорії та практики виявив бар'єри, що гальмують процес гуманізації освітнього процесу: наявність тенденцій прагматичної спрямованості; перевага суб'єкт-об'єктних відносин; недооцінка важливості засвоєння студентами універсальних цінностей як цільової і змістовної домінанти гуманізації освіти; різке зниження рівня педагогічної підготовленості кадрів, яких направляють у сферу соціального виховання; відсутність визначеності у соціальних педагогів ролі, місця та значення виховної роботи як важливої складової гуманізації освітнього процесу;

У цілому створення гуманістичного освітнього середовища у вищому навчальному закладі – це педагогічна стратегія, спрямована на те, щоб досягти узгодженості, цілісності в діяльності його суб'єктів (студентів і викладачів).

На нашу думку, це можливо, якщо будуть виконані такі вимоги:

1. Подальше утвердження демократичного способу життя у вищому навчальному закладі: висока взаємна вимогливість, здоровий морально-психологічний клімат у професорсько-викладацькому складі та студентському колективі.
2. Підвищення гуманістичної спрямованості освітнього процесу;
3. Орієнтація студента на загальнолюдські цінності (милосердя, чуйність, доброта, чуйність, вміння радіти за товариша);
4. Підвищення ролі та активності студента у побудові позитивних міжособистісних стосунків у студентському колективі, що сприяють утвердженню гуманних взаємин;
5. Актуалізація персоніфікованого підходу до культурного становлення особистості студента.

Опираючись на різні теоретичні положення про структуру (з латинської – будова, розташування, порядок) гуманістичного освітнього середовища [6], ми визначаємо таку сукупність її компонентів: інформаційно-значеннєвий, соціальний, адаптивний, емоційно-регулятивний, комунікативний і діяльнісний, взаємозв'язок яких веде до цілісності середовища.

Інформаційно-значеннєвий компонент відображає зміст освіти, знання, професійно та особистісно-значиму інформацію. Інформаційний матеріал

сприяє ефективному розвитку вмінь і навичок взаємодії в колективі та рефлексії власної поведінки.

Соціальний компонент забезпечує розширення життєвого простору у відносинах; відображає соціальні відносини та види діяльності у студентському колективі; виявляється як засіб обміну інформацією, вироблення групових цінностей, розвиток професійно значимих намірів, соціально-ціннісних традицій; визначає спрямованість настроїв і суспільної думки.

Адаптивний компонент спрямований на ліквідацію суперечності між новим соціальним статусом студента, роллю, цілями професійної діяльності та невідповідністю до виконання нових для нього професійних функцій; забезпечує процес успішної адаптації особистості у колективі на основі пізнання себе, розвиток рефлексивної здатності. Вирішальну роль в успішній адаптації відіграють психічний і моральний стан студентів.

Емоційно-регулятивний компонент передбачає наявність індивідуальної комфортності та емоційного благополуччя, певної атмосфери довіри, праці, співтворчості, емпатії.

Комунікативний компонент середовища передбачає не тільки передачу цінностей, але й регулювання їх засвоєння під час взаємодії суб'єкта із суб'єктом. Комунікація в процесі спілкування передбачає, що студенти в процесі спільної діяльності обмінюються різними ідеями, думками, почуттями й настроями.

Діяльнісний компонент визначає участь студентів у різноманітних видах діяльності; актуалізацію й трансляцію особистісних рис, які є значимими та адекватними в конкретній ситуації; створення та побудову системи міжособистісних взаємин, що бере до уваги потреби та індивідуальні особливості кожного.

Отже, створення гуманістичного освітнього середовища – це педагогічно керований процес культурної ідентифікації, розвитку та задоволення потреб людини як суб'єкта життя, культури, історії. Метою організації цього процесу є залучення студентів до культури, загальнолюдських цінностей. Головним механізмом цього процесу є власна активність особистості.

Відповідно до такого розуміння середовища можна вести мову про нього як цілісність, у якій можуть бути виділені певні поля взаємодії особистості студента та гуманістичного освітнього середовища: інформаційне поле, поле психологічної взаємодії, просторове поле корпоративних стосунків і поле актуалізації особистості. Зауважимо, що збільшення ступеня активності забезпечується процесом персоніфікації (прагнення людини бути самим собою, вміння мати та виражати власну думку, позицію, погляди) [7].

Шляхом “оздоровлення” професійно-педагогічної підготовки є спрямованість усієї діяльності вищого навчального закладу на формування професійно-педагогічної культури майбутнього соціального педагога. Головною метою цієї роботи повинно стати формування у студентів образу соціального педагога високої професійно-педагогічної культури, яку створюють його розум, ерудиція, майстерність, зовнішність, манери. Цей образ повинен стати натурою студента, щоб обрана професія зумовлювала стиль його життя та поведінки. Адже професійно-педагогічна культура, як складна соціальна характеристика особистості соціального педагога, відображає його педагогічну позицію та є показником рівня його духовного, морального, інтелектуального розвитку, його знань, умінь, високого професіоналізму, професійно значущих рис особистості, необхідних для успішного розв’язання педагогічних завдань.

1. *Амонашвили Ш. А.* Школа Жизни: Трактат о нач. ступени образования, основ, на принципах гуман.-личност. педагогики / Ш. А. Амонашвили: [Послеслов. Д.Д. Зуева]. М., 2000.
2. *Ананьев Б. Г.* Человек как предмет познания / Б. Г. Ананьев; Рос.акад. наук; Ин-т психологии. М., 2000.
3. *Бездухов В. П.* Формирование гуманистических взглядов учащихся в деятельности классного руководителя / В. П. Бездухов, В. И. Гусаров. Самара, 2000.
4. *Беспалько В. П.* Персонифицированное образование / В.П.Беспалько // Педагогіка. 1998. № 2. С. 2–15.
5. *Бодалев А. А.* Личность и общение / А. А. Бодалев. М., 1988.
6. *Грушевицкая Т. Г.* Основы межкультурной коммуникации: учебник для вузов / Т. Г. Грушевицкая, В. Д. Попков, А. П. Садохин / Под ред. А. П. Садохина. М., 2002.
7. *Гуцина Г. А.* Гуманистическая воспитательная среда как условие адаптации к обучению студентов негосударственного колледжа: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. М., 2003.
8. *Ильязова Л. М.* Формирование культуры педагогической деятельности студента в рефлексивно-образовательной среде вуза: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. Оренбург, 2005.
9. *Лабунская В. А.* Экспрессия человека: общение и межличностное познание / В. А. Лабунская. Ростов-н/Д, 1999.
10. *Рогова Р. М.* Развитие гуманистического мировоззрения и ценностных ориентации личности / Р. М. Рогова. М., 1996.

**HUMANISTIC EDUCATIONAL ENVIRONMENT AS A MEANS
OF FORMING THE PROFESSIONAL AND PEDAGOGICAL CULTURE
OF PROSPECTIVE SOCIAL PEDAGOGUE**

Olena Homoniuk

*National University of Khmelnyts'ky
Instytut's'ka Str., 11, UA - 29000, Khmelnyts'ky, Ukraine*

The article deals with specific aspects of the humanistic educational environment as a means of forming professional culture of a specialist in the field of social pedagogy. Humanistic educational environment is aimed at preserving cultural values, and developing tolerant attitude to them, constructing the patterns of behavior, which characterize the system of interrelations between its subjects on the ground of personal sympathy or antipathy.

Key words: professional culture, social pedagogue, humanistic educational environment, cultural values and norms.

Стаття надійшла до редколегії 10.06.2008

Прийнята до друку 25.09.2008